

METTERNICH.¹

HA ISKOLAI példát kellene idézni arra, hogy egy történeti személy megítélése a köztudatban mily kevésbé függ az illető tényleges vonásaitól, s mennyire ki van szolgáltatva a történetírás utólagos jellemzésének, keresve sem lehetne jobbat találni Metternich herceg államkancelláránál. Metternich államférfi volt, egy politikai és társadalmi rendszer elismert képviselője. Ez a rendszer 1848 március 13-án képviselőjével együtt eltűnt a közéletből, csak a beavatottak tudtak még arról, hogy az ifjú I. Ferenc József és befolyásos tanácsadója, Kübeck báró, az új államtanács elnöke, sok lényeges kérdésben megkérdezték a véleményét még az ötvenes években is. A történetírás pedig ahelyett, hogy megérteni igyekezett volna a multat, ítélkezett felette, mégpedig az érvényesülésre törő politikai elvek talaján állva, dogmák magasságából ítélte a letűnt élet felett. Mintha a történetírás nagymestere, Ranke, nem mondta volna már ki tudománya módszertanának legfontosabb elvét, amely szerint a történetírónak csak egy feladata lehet: az eseményeket úgy előadni, amint megtörténtek.

Metternich elbukott, meghalt, s a legnagyobb szellemek, akik élete művével foglalkoztak, a liberalizmus és a nemzeti gondolat kerékkötőjét, mint egy apokalyptikus fekete állatot állították az utókor elé. Nyugodtan tehették, hiszen győzött mindkét gondolat, amely ellen az államkancellár egész életében küzdött, s a győztes eszmék befolyása alatt feltörekvő nemzedék ezt az értékelést várta tanítóitól. Azóta azonban nagy válságok rázták meg a világot. Az a monarchia, amelyet egykor Metternich méltósággal képviselt, darabokra omlott s a társadalmi nézetek harca alig mérhető veszedelemmel fenyegeti a századok alatt kialakult anyagi és szellemi műveltséget. Határozott jelek mutatnak arra, hogy ilyen csapások súlya alatt a történetírás is több megértéssel tekint vissza arra a férfiúra, aki félszázadon át a tekintély és a rend elvét védelmezte egy nagy monarchiában.

Egy államférfi jellemzésénél főképen azon vonásokra kellene szorítkoznia a történetírásnak, amelyek az egyén és kora társadalmának kölcsönhatásából magyarázhatók. Minden ezen túlmenő lépés, amely az egyéniség jellembeli

¹ Heinrich v. Srbik hatalmas Metternich-életrajza elején kritikai vizsgálat alá vetette az egész eddigi irodalmat, amely a régi Ausztria államkancellárjával foglalkozik. E tanulmány megírása mégis szükségesnek látszott több szempontból. Srbik túlságosan aprólékos előadásában elvesznek azok a vezető gondolatok — világnézetek és politikai változások benyomásai — amelyek Metternich történeti beállításának fejlődését állandóan érzelmi tényezőként kísérik. A régibb irodalomból csupán azokat a műveket emeltem ki, amelyek máig elsőrangú forrásként jelennek meg a magyar történelmi irodalomban is, így Springer és Treitschke műveit. A magyar történetírás új szervezetében előkelő helyet foglal el a reformkorszak történetének kutatása; e kutatások eredményeinek vizsgálatánál talán nem lesz érdektelen ellenőrizni, hogy mely utat tett meg eddig a Metternich-kutatás, amelynek kifejtését — Srbiken túlmenőleg — napjainkig elvégzem.

tulajdonságait boncolja, hogy belőlük hámozza ki közéleti szereplésének rúgóit, csak finom szellemek által és sok mérséklettel tehető meg, mert egy emberi lélek mindig megfoghatatlan marad a külvilág számára. Ezen a ponton kevés támaszt nyújt a lelkiismeretes kritika is. Ki merne ma nyugodt lelkiismerettel arra vállalkozni, hogy másfél század elmúltával Pitt államférfiúi működésének rúgói között megfelelően kiemelje kortársai előtt közismert hiúságát, vagy Napoleon világotátalakító szereplésében döntő helyet biztosítson ugyancsak kétségtelen nagyravágásának. Az első nagy igazságtalanságot akkor követte el Metternichel a történetírás, amikor főleg az *embert* kereste és kárhoztatta benne, s másodsorban foglalkozott a *politikus és diplomata* megítélésével. Az eddigi Metternich-irodalom, mint új művek forrása, csak tudománytörténeti alapra fektetett forráskritika elvégzése után használható. A lehetőségig pontosan meg kellene határozni azokat az érzelmi és gondolati tényezőket, amelyek a történetírók ítéletét befolyásolták.

A liberalizmus. A német nemzeti gondolat. A polgári erkölcsi felfogás.

A történetírásban egy nagyobb szabású vagy jólétesültnek látszó mű, mint következő művek forrása, évtizedekre elhatározó befolyást gyakorolhat egyes történeti személyek egyéniségének felfogására. Metternich alakját négy kiváló történetíró torzította el csaknem napjainkig.

Joseph Hormayr, aki valamikor mint hivatalos osztrák történetíró élvezte a gyűlölt rendszer kegyét, 1848-ban, rögtön a hatalmas államkancellár bukása után kiadott egy töredéket «Kaiser Franz und Metternich» címen.¹ Ez az ízléstelen hangú pamflet kíméletlenül támadott mindenkit és mindent, ami osztrák volt: a Metternich-családot, feleségei családjait, Kaunitz államkancellárt, a bécsi társadalmat és az egész kormányrendszer évszázados működését. Nem lehet olyan erős jelzöt elképzelni, amelyet ő már fel nem használt Metternich befekettetésére. Az államkancellár elpuhult ember volt, de elég erős egész nemzetek nyomorának előidézésére; tanulatlan és műveletlen, csupán rutinból élő egyén; magánéletében mérhetlenül frivol, úgyszólván, hogy nemcsak a saját, hanem a felesége szerelmi kalandjaival is eldicsekedett; fősvénységében állami pénzeket sikkasztott el s hatalmi állását Rotschiddal közösen végzett pénzspekulációkra használta fel; politikai életében szövetségese volt minden elnyomásnak, hazugságnak és jogtalanságnak; uralmát szívtelenség, tolvaj nepotizmus, a közigazgatásban, a kereskedésben és a hadseregnél bántó fősvénység, míg a diplomáciában és a titkos rendőrségnél őrült pazarlás jellemezte stb.

Mily érzelmi tényezők befolyása alatt jött létre Hormayr ítélete? Könyve megjelenésének dátuma eleget mond. Gyűlölete Ausztria s az ottani rendszer iránt, amely már két évtized óta, mióta bajor szolgálatba lépett, állandóan megnyilatkozott, szabadon tört elő a nagy összeomlás után, táplálva liberális meggyőződésétől. Amellett Hormayr, mint német hazafi is gyűlölte Ferenc és Metternich rendszerét, amely őt 1813-ban egy hazafias tette — a tiroliak fellázítása — miatt több mint egy évig börtönben tartotta. Hormayr tehát a német érzés és a liberalizmus lesújtó ítéletének első kifejezője volt.

Hormayr gyalázkodó irata nem lett volna nagy szerencsétlenség Metternichre, mert előrelátható volt, hogy az igénytelen, zavaros könyvet hamar

¹ Anonym (Josef Hormayr), Kaiser Franz und Metternich. Leipzig, 1848.

elfelejti a világ. Nagyobb baj volt az, hogy G. G. Gervinus pár évvel később megjelent művének, a tizenkilencedik század történetének bevezető részében minden lényeges vonást átvett Hormayr könyvéből az államkancellár lekicsinylésére. Nem kímélte egyéni jellemét sem, megróttá renyhesége és egykedvűsége, felületessége és erkölcstelensége, szívtelensége és élvezetvágya miatt, a fősúlyt azonban arra fektette, hogy kimutassa államférfiúi jelentéktelenségét és bűnös voltát. Nemesebb kifejezésekkel bár, de megismételte ebben a tekintetben is Hormayr jellemzését. Az ő Metternichje is tanulatlan ember volt, de könnyű felfogású, sok természetes ügyességgel és ravaszsággal, s ha élete nagy eseményei élesítették is utóbbi tulajdonságát, a tudás és a belátás hiányzott belőle; a munkától és a nagyobb érzelmi felindulástól félt s épen ezért ellenszenvesek voltak előtte a nagyobbvonalú rendszabályok; végül, az állásához való ragaszkodás meghaladott benne minden más érdeket. Ilyen hírvű és életű emberből válhatott ugyan kitűnő udvaronc, de nem nagy államférfi. E kemény ítéletnek megfelelően egy zord jóslattal ijesztette Gervinus a még élő aggastyánt: Hiába nyerte el a legmagasabb állást s hiába kapta meg — egy kivételével — az összes európai rendjeleket, Ausztria történetében nem fogják úgy őrizni az emlékét, mint nagy miniszterét.

Gervinus kiváló történetíró volt, akinek a felfogását korában irányadónak tekintették. Nem kerülte el a figyelmét, hogy Hormayr előadásában sok az alaptalan pletyka és rosszhiszemű rágalmazás, miért vette hát mégis ezt az egy okos mellékmondatban elítélt művet forrásának? Azért, mert ő is megvetendőnek akarta látni Metternichet. Ne felejsük el, hogy 1853-ban vagyunk, amikor a liberalizmus nem vívta ki még a diadalát, s a német közvéleményt a Poroszország megalázkodásával végződő olműtzi tárgyalások izgatták. Gervinus pedig liberális volt és német. Dogmatikus szabadelvűségében megvetette Metternich konzervatív társadalmi és állami politikáját, s mint német hazafi nem tudta megbocsátani a kancellár hűvös viselkedését a felszabadító háborúk alatt. Azonban az államkancellár egyéni jelleméről is csak kemény ítéletet mondhatott, mert őt és Metternichet egy egész világ választotta el egymástól. Metternich az ancien régime jellegzetes fia, akinek kötelességérzetét — legalább is fiatalágában — arisztokratikus életelvei befolyásolták, könnyelmű hedonizmusa, asszonytársaságok és szerelmi kalandok keresése, a formák megbecsülése, egyszóval a XVIII. század elfinomult életfelfogása, amelyet a XIX. század polgári erkölce nem tudott sem megérteni, sem megbocsátani.

Metternich történeti alakjának kialakulásában szinte elhatározó fontosságú volt, hogy az egyetlen nagy mű, amely Ausztria XIX. századbeli történetével foglalkozott, amelyet tehát minden rokonkérdésnél kutató történetírónak napjainkig használnia kell, ugyancsak kedvezőtlen képet rajzolt az államkancellárról.¹ Springer is tagadta, hogy Metternich nagy államférfiú volt, mert a közigazgatás, az alkotmány, a pénzügy kérdései állandóan idegenek maradtak előtte, viszont mestere volt a diplomáciai művészetnek. Amellett megtartotta rajnai jellemét, a könnyű életfelfogást, az általános és elvi dolgok kevésre becsülését, ellenben okosan számolt a kicsinyes és a személyi viszonyokkal. Az 1809—13. évek tapasztalatai, amikor Napoleonnal, fél Európa urával szemben kellett a levert Ausztria érdekeit képviselnie, végképen tönkretették a politikai érzékét; ettől kezdve a halogatás, meg-

¹ Anton Springer, Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden 1809. Leipzig, 1863.

nyugtató és áltató politikáját feltétlenül jogosultnak tartotta, elvesztette szellemi mozgékonyágát s idegen véleményeket nem tudott megérteni. Mindig elvekre hivatkozott, bár elvei — eltekintve a nemzetközi rend megbontása miatti örökös rettegéstől — nem voltak. Ez irgalmatlan vonásokkal megrajzolt képet enyhíti azonban Springernek pár okos megjegyzése, amelyekben megtalálhatók egy új értékelés csirái is. Így elsősorban Metternich egyéni jellemét, ha Stein br., Humboldt s mások szigorú hagyományai alapján kedvezőtlenül ítéli is meg, mégis megtisztítja a legocsmányabb rágalomtól: nem hisz a megvesztegethetőségében s nem hiszi, hogy ez a «pénzügyekben előkelően tudatlan ember» szándékosan csalt volna. Jóval érdekesebb azonban, amit a politikusról mond — néha megrovás alakjában. Nagy nyereség volt például a történettudomány számára Springernek az a megállapítása, hogy Metternich nem egyesítette a kezében az egész osztrák közigazgatás irányítását. Ugyancsak Springer érdeme, hogy felhívta a figyelmet Metternich politikájának európai s nem kizárólagosan osztrák vonalára. Ő persze túlozva azt írja még, hogy a kancellár elhatározásaira Ausztria érdeke csekély befolyást gyakorolt. Végül sok vitás kérdés megoldásának egyedül helyes kulcsát adja, amikor kifejtí Metternich sikerének titkát: a kor nyugalmat akart a nagy megerőtetések után, s az osztrák kancellár érdeme, hogy e hajlamokat magában egyesítette, azoknak kifejezést adott.

Springer tíz évvel Gervinus után írt és osztrák volt. A régi rendszer elleni vak gyűlölet mintha egy kissé apadni kezdett volna a liberális felfogásban, s ha a megértés távol volt is még, legalább a szenvedély élénk színei kezdetek elhalványulni. Ezért tudott ő Ferenc és V. Ferdinánd korával szemben már némi megérteniakarást nyilvánítani. A német kérdés is kevésbé bántotta, hiszen osztrák voltát nem tudta egészen megtagadni.

A sors azonban úgy akarta, hogy Metternich alakja ne tudjon a napi politika szűk látókörétől megtisztultan bekerülni a történetírásba. Azért, mert konzervatív elvek vallója volt olyan korban, amikor a liberalizmus igyekezett uralkodó helyet elfoglalni az európai politikában, megbüntette már Hormayr, Gervinus, Springer s mások ítélete. Volt azonban egy másik nagy bűne is: Ausztriát nem engedte kiszorítani Németországból s mivel a német egységet a nagyobb részében más nemzetiségű osztrák birodalom nem tudta megvalósítani, ő Ausztria miatt fenntartotta továbbra is a német terület politikai feldaraboltságát. E nagynémet programot a porosz kismémet politika vérrel és vassal megbuktatta, s az a porosz történetírónemzedék, amely a birodalom-alapítás nehéz harcait végigszenvedte, minden eddigi hangot felülmúló gyűlölettel fordult a vaskancellárnak simulékonyabb, lágyabb bécsi előde ellen.

Heinrich Treitschke német történelme¹ a legszebb tudományos írói alkotások közé tartozik. Treitschke a szíve vérével írta ezt a remekművet, amelyet haza- és fajszeretete, hősiességének és nagy erényeinek csodálata a németiség nagy korszakának megfelelő kifejezésére képesítenek. Lelkiélményé vált faja nagyszerű küzdelme a világhódító Napoleon ellen, s az ezer nehézséggel dacoló német törekvés a nemzeti állam megvalósítására. Ebből a nagyszerű műből azonban hiányzik a történetírás főkelléke, a tárgyilagosság. Treitschke a német «Machtstaat» gondolatának fanatikusa, mert felfogása szerint csak ez az állam valósíthatja meg azokat a magas erkölcsi és szellemi

¹ Deutsche Geschichte im neunzehnten Jahrhundert. I. k. Leipzig, 1879.

eszméket, amelyeket a német nép tőle elvár. Egész történeti látását ez a gondolat tartja lenyűgözve. A kor önmagából való megértésére törekvés helyét ideálok nevében való ítélkezés, s a személyeknek az adott viszonyokból értékelése helyét a német nemzeti eszme iránti odaadás vagy ellenállás által sugallt gyengéd szeretet vagy izzó gyűlölet foglalta el. Humboldt, Schernhorst, a jénai professzorok és a Burschenschaftok rajongója, aki büszke szeretettel ért meg és magyaráz mindent, ami porosz, az osztrák kancellárból inkább nevelésesen kicsiny, mint ördögi alakot csinál. Ez a Metternich, aki a német egységet meghiusította, a szalonok Adonisa, kis eszközök és kicsinyes utak tapasztalt mestere, akinek egész tehetsége a diplomáciai áskálódásokban merül ki, míg a nemzetgazdaság és a beligazgatás kérdéseivel tudatlanul áll szemben. Ez a Metternich egy kicsinyes, gyáva figura, aki gyűlöli a Németországban mozgolódó nemzeti gondolat démoni erejét, de fél az orosz szomszédtól is, amelynek erejét túlbecsüli. A német nemzeti páthosz megvetésével sujtja a kancellárt, aki 1809 után iparkodott Napoleonnal jóban lenni, s aki császári ura leányát adatta a hódító császárhoz nőül ugyanabban az évben, amikor a hú Hofer Andrászt kivégezték. Metternich nemzetközi politikai rendszeréről: Németország maradjon örökké szétdarabolva, hogy a kis államok uralkodói Ausztria segítségét keressék a porosz beavatkozás ellen; Olaszország örök tehetetlenségre legyen kárhóztatva; Franciaországot egész sor középeurópai állam, Oroszországot egész Európa tartsa megfigyelés alatt, a forradalmakat pedig zúzza szét az udvarok összetartása, — megvetéssel állapítja meg, hogy az «a lelki aggodalom rendszere volt, egy eszmenélküli fő szörnyszülőtte, amelynek halvány sejtelve sem volt a történelem ható erőiről». (I. 604. 1.)

És mégis, ez az erkölcsi ideálok nevében szenvedélyesen ítélkező történetíró két helyen is felvet egy gondolatot, amely a következő írónemzedéknek új támaszt nyújtott Metternich megértésére. Treitschke Metternichje is «helyesen» ismerte fel, hogy Ausztria az állvamaradás birodalma, amelynek minden merész újítást el kell utasítania magától. Ennek az államnak nem volt veszedelmesebb ellensége, mint a nemzeteknek egység és szabadság utáni vágya, s mindenfelé csak a dinasztiai udvari érdekeire támaszkodhatott. Egyébként Metternich «eszmenélküli fejből» fakadt politikájáról azt is el kellett ismernie, hogy az megfelelt Ausztria pillanatnyi érdekeinek és a kimerült világ általános pihenési vágyának.

Metternich alakja feketébb volt, mint valaha s amellett kétségbeejtően neveléses. A német nemzet bámulva állott Treitschke nagy alkotása előtt s senkiben sem merültek fel még félnék kételyek sem, hogy miképen lehet az államkancellár politikáját kegyetlenül kigúnyolni, mikor az megfelelt Ausztria életszükségleteinek, és végre is Metternich Ausztria s nem Poroszország vagy Németország államférfia volt. Azon sem esett gondolkodóba senki sem, hogy egy ilyen neveléses báb miként tudta a tisztelettel említett III. Frigyes Vilmos és oly sok porosz államférfi tiszteletét kivívni.

Treitschke nagy munkájának csak az első kötet jelent még meg, amikor Metternich fia megkezdette atyja emlékiratainak és memorandumainak közlését. Ő több igazságot remélt a feltárt beces anyag alapján, de keservesen kellett csalódnia. Treitschke műve második kötetében a végsőkig fokozza szatiráját, mihelyt az államkancellár nevét le kell írnia. Ez a Metternich még siralmasabb alakként derítette vígságra a porosz olvasókat, amikor Napoleon leveretése után mérhetetlen öncsalással a maga érdemének tudja

be az európai dolgok új rendjét s egyhangúlag, kenetesen és öntelten szónokol a béke fenntartása mellett, mivel belsejében remeg minden háborútól, amely Ausztria gyengeségét feltárná a világ előtt.

Egy másik porosz-német író, Paul Bailien, Metternich hátrahagyott írásai első két kötetének bírálólatában kimutatja, hogy mennyi tévedés, pontatlanság és tudatos ferdtés van az emlékiratokban. Erre azt a treitschkei mondást kockáztatja meg Metternichről, hogy szellemében farizeusi önelégedettség és mértéktelen dicsekvés utálatosan egyesülnek.¹

Nem is lehetett ez másként. Königrätz porosz nemzedéke nem tudott még felejteni. Előrelátható volt azonban, hogy az örökké új és örökké más élet lassan eltörli azon érzelmi tényezők hatását, amelyek a két testvérnépet a csatatéren egymással szembeállították, s egy fiatalabb nemzedék tisztább fővel, politikától mentesen iparkodik majd az elődei által eltorzított alakot újraalkotni.

Új európai államrendszer. Német-osztrák-magyar szövetség. Az osztrák parlamentárizmus nehézségei.

Az elhatározó fordulatot Metternich új irányú megítélése felé Ch. de Mazade, tehát egy francia író tette meg.² Nem mintha ő egyszerre túlenyhén bírálta volna meg a kancellár alakját, vagy mélyreható kutatásokra és nagy irodalmi ismeretekre támaszkodott volna. Kritikátlanul nézett az államkancellár hátrahagyott irataira s benne nem annyira a tehetséget, mint inkább a szívósságot, hajlékonyságot és ügyességet értékel, politikájában pedig az előrelátást, a finomság, erő és csel különös keverékét dicséri. Metternich az ő felfogása szerint is könnyelmű, sikerei által elrontott politikus volt, aki másokat lenézett, önmagát csalhatatlannak tartotta. A kancellár Mazade nézete szerint alapjában véve nem volt nagy politikus, mert nem voltak magas szempontjai és merész elhatározásai, s mert nagy eseményeknél is megelégedett a pókpolitikával, megfigyelt, behálózott, de méltó eréllyel nem tudott fellépni. Metternich jellemét azonban megmagyarázza az, hogy ő a *régi Ausztria* és a *régi rendszer* politikusa volt. Szelleme kimerült a számítások művészetében, az emberek és az érdekek türelmes kezelésében.

Springer is rámutatott már arra, hogy Metternich a XVIII. század szellemének gyermeke volt, annak tudta be józanságát a vallási dolgokban, az erkölcsi szabályok konvencionális értékelését s a történeti érzék hiányát; az utóbbit mindenestre alaptalanul. Mazade azonban Metternich diplomáciai módszeréről és politikai ideáljairól mutatta ki, hogy azok az ancien régime gondolatvilágában gyökereznek. Szerinte Metternich igazi «chancelier d'ancien régime» származása, nevelése és ösztönei bizonyossága szerint, de a régi rendszerre utal különös szelleme is, amelyben a szilárdság és a hajlékonyság, a dogmatizmus és a nagyvilági báj harmonikusan egyesülnek. A francia forradalom által szétrombolt világból származik politikai ideálja: az európai társadalom egyensúlyának biztosítása és a belső rend fenntartására való törekvés az érdekelt hatalmak összetartásának alapján. Az osztrák érdeket nem tévesztette ugyan szem elől, de azt mindig univerzális érdeknek is tartotta; ez a meggyőződés vezette társadalmi politikájában, amely egész Európa egységes elvek alá foglalására törekedett.

¹ Die Memoiren Metternichs. Historische Zeitschrift. 1880. 44. kötet.

² Un chancelier d'ancien régime. Paris, 1889.

Metternich politikájának szellemi gyökereit Mazade hozta napvilágra, s ezzel megérthetése elől elvonta azt a fátylat, amelyen Gervinus és Treitschke hatalmas szellemei nem tudtak áthatolni.

Mazade után német történetíró is vállalkozni mert arra, hogy alapjában megingassa azt a kedvezőtlen képet, amelyet a német közvélemény Metternichről alkotott. Igaz, hogy jelentékeny író volt, aki ha az elgondolás nagyszerűségében és az előadás szépségében Treitschkével nem veheti is fel a versenyt, de másfelől elegendő eredetiséggel és bátorsággal rendelkezett az igazság meglátásához és kimondásához. Ottokar Lorenz¹ maga is osztrák ember volt, aki a kancellárt volt hazája viszonyainak ismerete alapján sokkal jobban meg tudta érteni, mint a kisméretű történetírók. Treitschke nagyszerű páthosza nem fosztotta meg annyira a józan ítéletétől, hogy fel ne ismerje az addigi Metternich-kutatás elfogult és elhibázott voltát. Láta, hogy ez a kutatás nem törődött azzal, hogy mit parancsolt szükségszerűleg a politikai helyzet, s nem ítélte meg helyesen a lehetőségeket bizonyos adott erőviszonyok határain belül. Lorenz ezzel az egyszerű módszertani megállapítással megdöntötte az addigi értékítéleteket, amelyek Metternich politikájáról elhangzottak. Komoly tárgyilagossággal felismerte, hogy a liberalizmus tette meg évtizedeken át legnagyobb ellenségét «minden európai baj bűnbakjának és történelmi kísértetnek, amellyel azokat a politikai gyermekeket ijesztgették, akiknek véleménye szerint Európa a XIX. század végén az alkotmányos és parlamentáris berendezkedések következtében boldogságban és meglegegedtségben fog úszni». Ámde a régi osztrák dinasztikus államot Lorenz felfogása szerint is csak a konzervatív elvek értelmében lehetett kormányozni. Bár Metternich német politikáját elítélte Lorenz is, viszont tárgyilagosan rámutatott, hogy Ausztriát csak a saját érdekei s nem a nagy német érdekek vezethették a politikájában. Van valami megkapóan szép és megható abban a szimbólumban, amellyel Lorenz Metternich nagyságát akarja érzékeltetni: az ellenséges világ közepette hajóroncsát biztonsággal vezető öreg kormányos alakjának különös nagysága előtt ő áll meg először csodálattal.

Már Mazade felismerte, hogy Metternich egész lelki berendezése a XVIII. században gyökerezik, de ebből a felismerésből Lorenz vonta le azt a történetírás számára fontos következtetést, amely a kancellár politikáját hatalmas lépéssel vitte a megértetés felé. Metternich a politikai gyakorlatban rendszerető és dogmatikus volt és maradt, úgyannyira, hogy bármelyik encyclopaedista logikájával felveheti a versenyt. Még Mazade azon a véleményen volt, hogy az alapelvek hangoztatása Metternichnél álarc volna, amely alatt érdekei, mozdulatlanság utáni vágya és gyakorlati kivezető utai húzódtak meg. Lorenz már hitt abban, hogy Metternich politikája alapelvekre épült fel s ő szépnek találta ezeket a társadalomról, rendről és államról elmélkedő gondolatokat, méltóknak arra, hogy egykor épügy átmenjenek az államtudomány kézikönyveibe, mint Pitt, Burke és mások mondásai.

Lorenz két finom essayében Metternich alakjának fővonásai a napi politika behatásától némileg megtisztulva állottak az utókor előtt. Hormayr és Gervinus frivol sarlatánja, Treitschke romlott és neveltséges figurája helyét egy XVIII. századi műveltségű és lelki beidegzésű diplomata foglalta el, akinek jelleméből, szempontjaiból és akaratóból hiányzott a monumentalitás, de aki éles szemmel felismerte kora és állama szükségleteit s politikájában,

¹ Staatsmänner und Geschichtsschreiber des neunzehnten Jahrhunderts. Berlin, 1896. Fürst Metternich és Aus der österreichischen Revolutionszeit.

amelyek szilárd alapelveken nyugodtak, az egyetemes európai vonás mellett sem tévesztette soha szem elől az osztrák érdekeket.

Amint a győztes liberalizmus és a hatalomra került polgári osztály uralmát egy új társadalmi tan kezdette fenyegetni s a nemzetközi politikának a német-osztrák-magyar szövetség — végeredményben Metternich nagynémet politikájának korszerű kiadása — bevált pillére lett, a történetírás mindjobban megtanulta értékelni a kancellár politikáját. Heinrich Friedjung¹ pár lapon igen óvatosan és igen találóan jellemezte Metternich politikáját. Esméi kialakulásának okait kevésbé kereste azokban a rossz tapasztalatokban, amelyeket a kancellár fiatalkorában a francia forradalommal tett, mint inkább minisztersége benyomásaiban a fejlődést megállítani akaró Ferenc császárkirály mellett, egy olyan birodalomban, amelyet a kor vezető gondolatai, a nemzeti egyesülés és az egyéni szabadság utáni vágy, olasz- és németországi állása elvesztésével, sőt — tekintettel heterogén nemzetiségi elemeire — teljes felborulással fenyegettek. Friedjung megállapítása szerint Metternich a nemzetközi politikában nem doktrinárségből volt a törvényesség gondolatának híve, hanem a nemzetiségi harcot akarta ezen eszközzel is távol tartani Ausztriától. Persze, ezt az alapjában helyes gondolatot Metternich pedánsan túlhajtotta s azt képzelte, hogy egész Európának azon irányvonalak után kell igazodnia, amelyeket ő Ausztriára nézve jónak tartott. Sőt Ausztriának is ártottak a «stabilitás rendszerének» kinövésői, mert befolyása alatt a vezető emberek a legszükségesebb reformokat is megakadályozták. Egyébként Metternichet, aki nem volt feltétlenül abszolutisztikus hajlamú, hanem inkább konzervatív, a történeti formák tisztelője, az a felelősség is terheli, hogy elővigyázatos udvari ember lévén, nem szegezte akarátát még a jónak tartott nagy reformok érdekében sem uralkodója akarata ellen. Egyszóval, Metternich kitűnő diplomata volt, de a néplélekbe nem látott be, s vezető államférfinak alkalmatlan volt, mert nem értett a közigazgatáshoz s hiányzott belőle a megfélemlő akaratérő.

Ezt a komoly bírálatot annál magasabbra kell értékelni, mert szerzője tudvalevőleg a Schwarzenberg-Bach centralizáló-abszolutisztikus rendszer becsületmentésére vállalkozó liberális történetíró volt. Ha felvetjük azt a gondolatot, hogy Lorenzet és Friedjungot az államkancellár megítélésében politikai szempontok befolyásolták-e, úgy igenlőleg kell válaszolnunk. Azok a nehéz, főleg nemzetiségi természetű küzdelmek, amelyek állandóan zavarták a monarchia belső életét a kiegyezés után, egyes osztrák körökben azt a véleményt segítették elő, hogy a monarchia csak egységesen, sőt, ha kell, abszolutisztikusan, a nemzetiségi harc élességét felszínre vető parlamentarizmus mellőzésével kormányozható és tartható fenn. Az osztrák parlamentarizmus súlyos válságai és a nemzetiségi harc elmérgesedése tették rokonszenvenssé nemcsak Lorenz, hanem bizonyos fokig még a teljesen liberális meggyőződésű Friedjung előtt is a kancellár alakját, aki évtizedeken át meg tudta akadályozni, hogy e fenyegető bajok aláássák a monarchia létét.

Kevésbé Friedjung könyvének megjelenése után J. Hansteau kiadta Metternich és legnagyobb szerelme, Lieven hercegnő levelezését. Lieven hercegnő a londoni orosz nagykövet felesége volt, csaknem csúnyának mondható, műveletlen, sőt már nem is fiatal asszony, mikor a kancellár élete magaslátán mély szenvedélyre gyulladt iránta. Minthogy szerelmesével keveset

¹ Österreich von 1848 bis 1860. 1908.

lehetett együtt, elfogta a vágy, hogy legalább írásban tárja fel valóját az előtt, akihez hatalmas érzés vonzotta. Tagadhatatlanul sok nem rokonszenves elem van e levelek hangjában, lapos filozofálás, önszemélyének túlságos ki-dicsérése, német pedantizmus — s mégis egészükben meghatók, mert minden sorukat átfűti a szeretettni akarás vágya. Tanulmányozásuk után Metternich egyénisége újból előtérbe kezdett nyomulni s Martin Spahn¹ e szerelmi levelezés alapján szeretettel fordult az államkancellár alakja felé. Azt a gondolatot fejtegte ki bővebben, amely Mazade-ot közelebb juttatta Metternich megértéséhez: hogy mennyire a XVIII. század második felének világnézetén épült fel a kancellár egész életfelfogása, jelleme és filozófiája. Spahn különben Metternich társadalmi politikájának történeti szerepét a következőkben határozta meg: A forradalom és Napoleon uralmának korszaka után az a veszedelem fenyegetett, hogy a harmadik és a negyedik rend még teljes kifejlődése előtt megteszi magát a jövő hordozójának; Metternich a forradalmi hullámok elé vetette magát s hosszú békés korszak megteremtésével biztosította a haladás egyenletességét; a még éretlen német polgárság, megakadályoztatva abban, hogy a politikára vesse magát s elpazarolja az állam erejét, gazdasági ereje ápolásának szentelhette magát. Kétségkívül túloz Spahn, mikor Metternichben olyan «Weltmeister»-t lát, akit össze lehet hasonlítani Napoleonnal, Stein báróval és XIII. Leóval, de az ő nagy érdeme, hogy Metternich egyéni-ségének mérésében megszűnt a polgári-liberális erkölcsi normák uralma.

Fiedrich Carl Wittichen, Metternich és Gentz levelezésére felépített értekezésében² Treitschke ítéletét csak történetileg tudta már megérteni s Metternich működésének nagy honfitársa által legsúlyosabban elítélt korszakát, a bécsi béke és a felszabadító háborúk közötti éveket, egyenesen mesterműnek nyilvánította. Egyébként osztotta Friedjung felfogását Fedor vagy Demelitsch³ és Ernst Molden,⁴ két osztrák író, akik Metternich külpolitikájával foglalkoztak, csak szepet és jót tudtak mondani az államkancellár terveinek nagyságáról, értelmességéről, ügyességéről és bátorságáról.

A világháború kitörésekor eltűnőben volt tehát az a varázs, amely valaha oly gyűlöltté tette a kancellár alakját két nemzedék szemében. A diplomata működésének bírálóit nem zavarta többé a nemzeti államok kialakulási korának emléke, a politikussal higgadtan állott szemben az uralmát biztosítottnak látó liberalizmus nemzedéke, s a régi rendszer kultúrájának utolsó nagy hordozója a polgári erkölcsök meggyőződéses erejének enyhülésével kárhóztatás helyett megértésre talált. Wittichen kimondotta azt a bölcs módszertani elvet, hogy az utókor ítéletébe nem szabad politikának vegyülnie, hanem kizárólag a történelemre kell támaszkodnia. Hiábavaló beszéd volt! A világháború, majd utána a Habsburgok monarchiájának felbomlása és a társadalmi rend eltolódása, tehát az aktuális politikai fejlődés, a «gyümölcseről ismeritek meg» elv alapján az érdeklődés középpontjába tolta Metternich korát, s újból megzavarta a történetírók látását.

¹ Metternich. Hochland. 1908. (VI. 2.)

² Gentz und Metternich. Mitteil. d. Instit. f. öst. Geschichtsforschung. XXXI. (1910.)

³ Metternich und seine auswärtige Politik. Stuttgart, 1898.

⁴ Die Orientpolitik des Fürsten Metternich (1829—33). Wien, 1913;

A világháború és a monarchia felbomlása. A rend és a tekintély elve.

A világháborút követő évek Metternich-irodalmának termékei közül Karl Groos könyvével¹ nem érdemes bővebben foglalkozni. Lehet jó lélektani tanulmány, de a történetíró számára értéktelen. Különös gondolat volt Metternichet egy jellemvonásán keresztül magyarázni, mikor ez a jellemvonás nem befolyásolta döntően a politikus vagy diplomata működését, főleg fiatalabb korában nem, amikor szelleme még hajlékonyabb volt. Azt eddig is tudta minden történetíró, hogy Metternich nagyon hiú ember volt; Groosnak azok a megállapításai, amelyek ezen az egyszerű tényen túlmennek, olyan lélektani szörszálhasogatások, amelyeknek ismeretével a kancellár történeti alakja egy vonással sem lesz tisztább.

Annál tanulságosabb megfigyelni azt a mélységes hatást, amelyet a vérbeli történetírók merítettek a nehéz időkből. Josef Redlich, aki az osztrák állami és birodalmi probléma feldolgozására vállalkozott,² igen szigorú ítéletet mond Ferenc koráról. Ferenc és miniszterei által az állam gépezetté süllyedt, amely csupán az alattvalók apró szükségleteinek kielégítésére működött. A felvilágosult abszolutizmus eszmebőségének helyét a forradalom gyűlölete és az alattvalóknak szellemi téren teljes mozdulatlanságra kárhoztatása foglalta el. Az osztrák állam problémájának megoldása senkinek sem jutott eszébe, mert a hosszas napoleoni háborúk után a monarchia külhatalmának megszilárdítása tetszett főcélnak az államférfiak előtt. Az állam fogalma kimerült az uralkodóházhoz való ragaszkodásban, a nép ereje nem tudott érvényesülni az állam javára. Ferenc szerencsétlen jellemének volt a következménye, hogy a közigazgatásban elhúzódot az ügymenet s a besugások meghallgatása, a császár következetlen kabineti uralma félenkké és határozatlanná tette a hivatalnoki kart. Az egyetlen jó, ami történt, Metternich érdeme: a védvámrendszer a kor gazdaságpolitikai felfogásának magaslatára került, s az óvatos ipari és közlekedési politikában nagyvonalúság volt észlelhető. A «Metternich-korszak» szellemét és jellegét Ferencről nyerte.

Redlich tehát, ami hasznos történt, azt Metternichnek tulajdonítja, a hibákért Ferencet kárhoztatja. Kemény ítéletében sok az igaz, de sok a meg nem alapozott is. Metternich személye iránt mutatott rokonszenve politikai belátásából folyt. Ő a monarchia birodalmi-problémájának megoldására egyedül a federalizmust tartotta helyes megoldásnak s ebben a gondolatban talált bizonyos fókát az államkancellárral. Ez utóbbi mindig ellensége volt a közigazgatás központosításának s a monarchiát alkotó részek számára a hagyományaikkal és különleges fejlődési feltételeikkel számoló igazgatást sürgette.

A monarchia összeomlása folytán az egész történeti iratanyag hozzáférhetővé vált s a történetírás a siker reményében vállalkozhatott azon kérdés eldöntésére, hogy az 1848-at megelőző évtizedek balfogásaiban mi terheli Ferenc személyét s mi minisztereiét. A modern tudomány kikezdte Lorenz Ottokár abszolutistabarát elvét, az egész történeti beállítást új alapokra volt fektetendő.

Hanns Schlitter volt az első történetíró, aki aktaszerű tanulmányok alapján iparkodott a forradalmat megelőző kort megérteni.³ Metternichről

¹ Fürst Metternich, Eine Studie zur Psychologie der Eitelkeit. 1922.

² Das österreichische Staats- und Reichsproblem. I. Leipzig, 1920.

³ Aus Österreichs Vormärz. 1920.

alkotott ítélete kedvező lett, mert tanulmányai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a kancellárt a belpolitika mulasztásaiért és tévedéseiert nem terheli felelősség, vagy legalább is nem elsősorban. Ő állandóan sürgette az erős kormányzást, óvta az illetékeseket a nemzetiségek magárahagyásától kezdődő harcukban, felhívta a figyelmet a szláv mozgalom veszélyeire, Magyarországon a reformok kivételében a kormánynak akarta biztosítani a kezdeményezést; ámde hiába volt minden Kassandra-jóslata, mert a belügy vezetésé Kolowrat grófnak, halálos ellenségének kezében volt. Metternich (az utókornak írásaiban a társadalom, a rend és az állam alapfeltételeiről olyan mondásokat hagyott hátra, amelyeket az emberiség történetének legborzasztóbb szakában (1920-ban vagyunk!) evangélium gyanánt olvashatnak az emberek). (IV. 52. l.)

Schlitter csak pár év történetét dolgozta fel, anélkül, hogy mélyrehatóbban tanulmányozta volna a hatalmas birodalom lassú pusztulásának történetét. Mi vezette hát ítéletalkotásában? Fent idézett mondatát jellemzőnek tekinthetjük: a lesüllyedt, szétdarabolt, társadalmi harcoktól tépett Ausztria fia tisztelettel tekintett vissza arra az emberre, aki évtizedeken át a rendnek, a nyugalomnak, Ausztria nagyságának élő kifejezése volt.

Redlich megdöntötte azt a Lorenz-féle elvet, mintha az osztrák állami és birodalmi gondolat egyetlen lehető kifejezési formája a Metternich által fenntartott abszolutizmus lett volna, de a formák megmaradásáért és a lényeg elhalásáért a császárt tette felelőssé. Viktor Bibl, egy céhbeli történétíró, aki az egész XIX. századi osztrák történelem megértésére törekedett,¹ a birodalom végső tragikus bukásának kiinduló pontját épen az úgynevezett Metternich-féle korszakban találta meg s annak bűneiért és mulasztásaiért az államkancellárt tette elsősorban felelőssé. Alapjában véve visszatért Gervinus és Treitschke ítéletéhez, ha észre is vette túlzásaikat. Az ő ítéletmondásában Ausztria érdeke épúgy háttérbe szorul a német érdek mellett, mint a klasszikus porosz történétíróknál, s a konzervatív rendszer iránt époly kevés irgalmat tanusít, mint a többi polgáriliberális felfogású író. Nem állítja ugyan Gervinuszal, hogy Metternich korlátolt volt, sőt ügyes diplomatának tartja, s elismeri szellemességét és némi műveltségét. Hanem a kancellár erkölcsi vonásai alapos befeketések mentek újból keresztül. «A hazugság művészetének kiváló mértékben részese volt»; állásához görcsösen ragaszkodott hiúságból és pénzügyi okokból, s csakhogy a hatalmon maradhasson, viselte Ferenc minden bűnéért a felelősséget; keresztül-kasul frivol ember volt, az ancien régime magasabb társadalmi rétegének igazi fia (!).

A liberális-német felfogású Bibl oly kevés megértést tanusított tehát Metternich jelleme és politikája iránt, mintha a történétírás negyven év óta hiába tisztította volna meg ítéletét a napi politika befolyásától. Jellemző tünet, hogy az osztrák történétíróval szemben egy németnek kellett fellépnie, hogy az államkancellár alakját újból történétileg iparkodjék beállítani. Arnold Oscar Meyer idevágó tanulmányában² alig tett egyebet, mint megismételte mindazt, amit a háború előtt már megállapított egy történétileg gondolkodó nemzedék. Ő, a német író védte meg a kancellárt azért, mert az nem valósította meg a német egységet: Metternichnek e műhöz nem voltak meg a lelki feltételei, mert rajnai szétdarabolt hazájából azt a meggyőződést hozta magával, hogy Németország sohasem egyesülhet s fiatalkorában az álmok világá-

¹ Der Zerfall Österreichs. I. Kaiser Franz und sein Erbe. 1922.

² Fürst Metternich. 1924. (Archiv für Politik und Geschichte.)

ban létezett még a német egység. «Csak anachronisztikus történeti felfogás vetheti a szemére, hogy ő, mint államirányító, mindig csak Ausztriát és az európai államrendszert tartotta szem előtt s nem a német nemzetet.» A német nemzeti állam csak a két német nagyhatalom, Ausztria és Poroszország háborúja esetén volt megvalósítható s e hatalmak a bécsi kongresszus idején együtt küzdöttek a közös ellenség ellen. Treitschke felfogásával szemben kiemeli Meyer a kancellár politikájának nagyvonalúságát, amikor Napoleon és Mária Lujza házasságával felbomlasztja az Ausztriát megfullasztással fenyegető francia-orosz szövetséget. Metternich belpolitikájának megítélésében Lorenz és Friedjung véleményét fogadja el főbb vonásaiban Meyer. Ausztria a nemzeti eszme korában alig lehetett életképes, hiszen még a régi mechanikusan és abszolutisztikusan kormányzott hivatalnok-állam volt, egyes részeiben rendi alkotmánnyal. Ebben az államban csak az egyes örökös tartományok közötti korlátok fenntartásával, a rendi kiváltságok óvásával lehetett a belső békét és a külvilággal szemben az imponáló fellépést biztosítani, mert a nemzeti eszme ébredése a különböző fajú és hagyományú részekben az össz állam bomlását jelentette. Mindamellett Meyerben is felébred a belátás, hogy Metternich mégis túlságosan az ancien régime embere volt, aki mindig az uralkodók szemszögéből nézte a világot, s akiből hiányzott minden megértés a társadalmi reformok és a polgári osztály küzdelmei iránt.

Bármennyi igazság volt is Meyer tanulmányában, nem jelentett fontos lépést Metternich alakjának megismerése felé. Nem azért, mert alap gondolatait már az előző történetírás is kifejtette, hanem, mert nem tárta fel genetikusan sem Metternich korát, politikájának meghatározó körülményeit, sem az ember lelki feltételeit. A régi Ausztria egyik legnagyobb — európai tekintélyét véve mértékül kétségkívül első — államférfiának a legutolsó évekig nem volt méltó életrajza. E hiányt volt hivatva pótolni Heinrich vagy Srbik hatalmas életrajzi műve.¹ Srbik messzemenő szellemtörténeti tanulmányok alapján iparkodott Metternich megértését előmozdítani. Felsorakoztatta fiatalkori tanítóit, Koch strassburgi professzort, akiben az európai egyensúlyról szóló tan klasszikus kifejezőre talált, míg az arisztokratikus társadalomnak, mint az abszolutizmus és az anarchiára hajló demokrácia középútjának tiszteletét Vogt történelem-tanártól, a társadalmi egyensúly hirdetőjétől tanulta a fiatal Metternich. Vegyük ez alapvetéshez még azokat a fiatalkori tapasztalatokat, az európai imperializmusra és a régi társadalom véres kipusztítására törekvő francia forradalommal, úgy megértjük, hogy Metternich későbbi rendszerének alapvonásait már közpályája elején magában hordozta.

Milyen volt az ember, akinek jelleméről annyi gyűlölettel, sőt megvetéssel tudtak írni évtizedeken át? Élete első szakában talán könnyelmű és felületes, de később kötelességtudó. Hidegvérrel áll szembe az eseményekkel, mert bízik értelmébe hideg józanságában; tudja, hogy tisztán felismeri a célt s e tudat biztonságot kölcsönöz neki. Nagy optimizmusa sohasem adja fel a hitet saját tehetségében és vélt joga győzelmében. Becsületes meggyőződés él benne, hogy a jó ügynek szolgál s Istentől neki szánt küldetés a forradalom és Napoleon legyőzése és uralmuk következményének eltüntetése. Nem tartozik az igazán nagyok közé. Tudja, hogy mit akar, de nem mély és erőteljes gondolkodó s akarateréje gyenge a kiméretlen energiával való cselekvéshez. A hatalmi ösztön kevésbé van kifejlődve benne, egész beidegzése nem

¹ Metternich. Der Staatsmann und der Mensch. München.

képesíti a cselekvésre, határozott ellenállások legyőzésére. Gyengeségének a következménye, hogy az időre bizza a kérdések megoldását s nem veti meg a csalást, a valótlaniságot és a cselt, mint harci eszközöket. Úgy az állami, mint a magánéletben megcsontosodott racionalista, túlbecsüli az ész uralmát és nincs érzéke az irrationalis erők: a vallási meggyőződés, a nemzeti gondolat és a szociális törekvések iránt. Nagymértékben rendelkezik az előrelátással, de öntudata mérhetetlen s ez csak erősíti benne a doktrinerségre való hajlamot. A természettudományok iránti szeretete kifejleszti benne a dogmatizmust, az emberi társadalom életében is örök természeti törvények uralmát látja.

Politikája alapvonalai fiatalkorában és késő öregségében azonosak s visszavezetnek eredetükben a francia forradalmat megelőző időkre. Külpolitikája alaptétele a népek családja, a nagyhatalmak pentarchiájára alapított béke. Az államot magasabbra értékeli a nemzetnél s a nemzeti államok létrejöttét csak ott tartja megengedhetőnek, ahol megvannak a szükséges történelmi előfeltételek; egyebekben tagadja, hogy minden nemzetiségnek joga van államot alkotni. Felfogása szerint a társadalmi téren az egész rend az erős tekintély, az uralkodó tekintélye elvére van felépítve s az alkotmányos monarchia természetellenes képződmény, kivéve azon államokat, ahol történelmi hagyományokon nyugodott (Anglia, Magyarország). A liberalizmus radikalizmushoz vezet, amelyen keresztül biztos léptekkel közeledik a kommunizmus és az anarchia. A politikai és a társadalmi felforgatás legbiztosabb ellenszerének a föderatívrendszert tartja; erős központi kormányzást kíván, de tiszteletben akarja tartani az egyes alkotórészek történelmi jogait, a közigazgatást a részekre hagyná s óv attól, hogy a nemzetiségek egyéni kultúrájának fejlődése elé gátat vessenek.

Metternich politikájának ókonzervatív szelleme érteti meg, hogy Ferenczel együtt tudott működni. Srbik határozottan cáfolja azt a véleményt, mintha a kancellár mértéktelenül ragaszkodott volna hivatalához. Külpolitikai téren mesterien működött mindvégig, a belpolitikában azonban őt is felelőség terheli azért, hogy elveihez mereven ragaszkodva megállította minden haladást, s ahol felismerte az élet szükségleteit, még ott sem tudta keresztülvinni a szükséges reformokat, mert Ferenc és Kolowrat gróf ellenállásával nem volt képes megmérkőzni.

Kétségtelen érdeme Srbiknek, hogy az egész kiadott irodalom felhasználásával hatalmas egységben mutatta be az államkancellár egyéniségét és pályáját, továbbá, hogy mélyrehatóan felkutatta a «Metternich-rendszer» alapelveit. Értékkitételeiben azonban kevés újat és megalapozottat tud mondani. Főhibája, hogy túlsokat foglalkozik a dogmával s nem vizsgálja meg eléggé a gyakorlatot. Felhasznál és kritizál kétes értékű röpiratokat, de az aktaszerű új anyagot még a legfontosabb kérdéseknél sem kutatja fel, ahol pedig elkerülhetetlenül szükséges lett volna. Szellemtörténelmi kitérései érdekesek, de nem vonható le belőlük minden esetben az a következtetés, amelyre Srbik jut: az még sem tehető fel, hogy a 16—17 éves élnivágyó, az előadásokat csak rendszertelenül látogató, nyilt eszű és nyilt szemű embert egy hosszú gyakorlati-politikai pályán keresztül elhatározóan befolyásoljanak az alig megértett tanok. Ilyen szellemi szegénységet Metternichről nem tételezhetünk fel. Egy jelentékeny politikus szellemében nem szabad feltételezni a teljes állvamaradást, még ha ő maga állítja is azt magáról, s nem lett volna szabad ehinni, hogy a 24 éves Metternich ugyanúgy gondolkodott, mint a 75 éves.

Egy nagyarányú életrajzban épen a világnézet-fejlődésnek finom megrajzolása lett volna a főfeladat.

Srbik könyvének gondolatfejlődési előnye abban áll, hogy részletesen megállapítja és méltányolja Metternich ókonzervatív rendszerét. Ő nem megy annyira, hogy megfordítaná Bibl felfogását s — Lorenzzal egyetértőleg — azt állítaná, hogy a monarchia pusztulásának gyökere a konzervatív-abszolutisztikus rendszer bomlásában keresendő, de viszont megéri azt, hogy a különböző elemekből álló monarchiában mit jelentett a rend elve, s mit jelentett — a jó külpolitika. Tárgyilagosságra törekszik, de szerelmes a hősébe, aki Ausztriát egy időre az európai államrendszer vezető hatalmává tudta tenni. E nagyszerű szerepet játszó Ausztria igézete alatt szeretettel fordul Metternich, az európai politika vezetője s a monarchia belsejében a rend erős kezű fenntartója felé. Egész felfogásában megállapítható a politikától befolyásolt érzelmi tényező.

Az a vita, amely Srbik könyve körül, ha eleddig szerény méretekben is, de mégis kifejlődött, a közel multban még egyedül uralkodó liberális világnézet s a konzervativizmus szembefordulásáról tanuskodik. Wertheimer Ede Srbik könyvéről írt nagy bírálatában¹ történelmi módszertani szempontok nevében támadta ugyan meg elsősorban Srbik művét, de főcélja annak a bizonyítása, hogy Metternich alakját a liberális történetírás helyesen rajzolta meg, azon a tudomány nem tehet lényegesebb változtatást. A kancellár gyenge, könnyelmű és egoista volt, teljes mértékben viselnie kell a felelőséget Ferenc korszakának elnyomó szelleméért.

Wertheimer mellett V. Bibl egész könyvet szentelt Srbik művének cáfolására.* Metternich újabbkeletű kedvező történelmi megítélését — de csakis a kedvezőt! — politikai tényezők befolyásának tulajdonítja: A franciák rokonszenveznek azzal, aki Középeurópában megakadályozta az egységes német állam létrejöttét; az olaszok megértéssel fordulnak újabban a kancellár nemzetiségi politikájára felé, hiszen maguk is a nemzetiségek elnyomására törekednek; Németországban pedig a parlament nehézségei fáradttá tették az embereket. Metternich mozdulatlan volt, de nem egyéni jelleme parancsára, hanem Ferenc kedvéért. Ő volt a belpolitikában is a vezető szellem s nem Kolowrat vagy Sedlnitzky. A nemzetiségi kérdésben nem ismerte ki magát, gazdasági téren keveset tett, azt is egoista érdekből. Jelleme nem képesítette arra, hogy nagy ember legyen. Felületes és megvesztegethető volt, orosz pénzért feláldozta a monarchia érdekeit Oroszországnak. A demokrácia és a német nemzeti gondolat gúzsbakötésével csak a kicsapongásokat és a forradalmi hangulatot táplálta.

Amíg tehát a világháborút közvetlenül megelőző években bizonyos egységesség mutatkozott Metternich megítélésében, s a napi politika által táplált érzelmi tényezők visszahúzódnak a tudományos megismerés előtt, az utóbbi években ezek a politikai és világnézeti tényezők újból bevonultak a történelmi kritikába.

* * *

A vita megoldását csak alapos részletkutatások hozhatják meg. Az államkancellár alakja abban a mértékben fog tisztulni a történelem előtt, amint

¹ Gibt es einen neuen Metternich? (Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, XXXVIII.)

* Metternich in neuer Beleuchtung und sein geheimer Briefwechsel mit dem bayerischen Staatsminister Wrede. Wien und München, 1928.

egész korának története ismertté válik részleteiben is. A jövő történetírásnak, ha Metternichről helyes ítéletet akar mondani, kevesebbet kell egyelőre foglalkoznia az egyéni jellemmel, s elsősorban a politikai működés feltárására szoritkoznia. Ha már saját világnézete befolyása alól nem tudja kivonni magát a történetíró, a liberális meggyőződésű ne feledje el, hogy a konzervatív politika Napoleon leveretése után egész Európában parancsoló szükségességgnek látszott, mert a világ békét és nyugalmat óhajtott; a konzervatív érzésű pedig gondoljon arra, hogy Metternich túlhajtotta a konzervatív politikát s hatalmi eszközökkel közel negyven évre megállította a monarchia fejlődését olyan korban, amikor az alkotmányos-liberális átalakulás feltételei Európaszerte kifejlődőben voltak. Az ugyanis kétségtelen, hogy Metternich is felelős a monarchia belpolitikájában törtétekért; milyen mértékben? Ezt épen a kutatásnak kell eldöntenie. Metternich az európai és az osztrák politika összehangbáhozására törekedett s annyiban sikert ért el, hogy Ausztria nemzetközi helyzetét biztosabban megalapozta, mint bármelyik utóda a külpolitika vezetésében. Azt utolsó sorban szabad bűnéül felróni, hogy a külpolitikában is befolyásolni engedte magát világnézetétől. E lelki összhang nélkül eszmében és meggyőződésben szegény sarlatánná válnék. Diplomáciai művészetéről és eszközeiről csak az mondhat megértéssel bírálatot, aki megértette a XVIII. és a XIX. század felfogása közötti különbséget. Ha majd ekként az államkancellár alakja megtisztult, eljön az ideje annak, hogy a magyar történetírás is átértékelje Metternich alakját és korát.

Miskolczy Gyula.

VIHAR UTÁN.

*Még ólmos, szürke felhőnyájak
Uszkálnak — párás földszag árad.
S már kukucskál a nap...*

*Orkánharag
Nem dül tovább... A harcnak vége...
Ki-kicsillan a mennybolt kékje...
Bíborban áll a bércorom,
Aranykőnny ring az ág-bogon,
S az erdők fellélekzenek...*

— — — — —
Egy jámbor pór imát rebeg...

— — — — —
*Habfodrot ver az álmatag tó —
Az égről — sugárzó íven —
Mosolygó Istenarc izen,
S szép, tarka szivárványpillangó
Bont szárnyat — szelíden...*

Vályi Nagy Géza.